

Dohman, Ü. (2022). Kuramsal yönleriyle bilişsel dilbilim. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(43), 1235-1259.

DOI: 10.21550/sosbilder.1037676
Araştırma Makalesi / Research Article

KURAMSAL YÖNLERİYLE BİLİŞSEL DİLBİLİM

Ümmügülsüm DOHMAN*

Gönderim Tarihi / Sending Date: 16 Aralık / December 2021

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 24 Şubat / February 2022

ÖZET

XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dilde insan merkezli yaklaşımların ortaya çıkmasıyla dil, bilişsel yaklaşımlar çerçevesinde incelenmeye başlanır. Dil, düşünce ve insan üçlüsünün birbirine sıkı sıkıya bağlı kavramlar olduğundan hareket eden bilişsel bilim araştırmacıları, insanın zihinsel süreçlerini incelerken düşünce ve bilinç yapısını ifade etme aracı olan dile yönelirler ve dolayısıyla bilişsel bilimler dilbilimle kesişir. XX. yüzyılın son yirmi yılında ruhbilim, felsefe, mantık, matematik gibi disiplinlerarası bilişsel bilimler kavşağında bilişsel dilbilim doğar. Bu makalenin çıkış noktası dünyada önemli bir çalışma alanına sahip bilişsel dilbilimin kuramsal yönü olan içeriği, anahtar kavramları, tarihsel gelişimi, amacı, görevleri ve yaklaşımlarıyla ilgili detaylı çalışmalara Türk literatüründe yeterince yer verilmemesidir. Bu çalışmada bilişsel dilbilim kuramsal açıdan ele alınacaktır. Çalışmanın yeniliği ve önemi ise bilişsel dilbilimin kuramsal çerçevesinin Rusça kaynaklar temelinde ana hatlarıyla tasvir edilecek olmasıdır. Araştırma yöntemi olarak betimleme ve karşılaştırmalı yöntem kullanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: bilişsellik, bilişsel dilbilim, disiplinlerarası, konsept, Rus bilişsel dilbilimciler

Cognitive Linguistics with Its Theoretical Aspects

ABSTRACT

With the emergence of human-centered approaches in language since the second half of 20th century, language has started to be examined with cognitive approaches. The cognitive science researchers believing that language, thought and human are completely interrelated concepts focus on language that is a tool to explain thought and

* Öğr. Gör. Dr., Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Mütercim Tercümanlık Bölümü, Edirne / TÜRKİYE, ugulumdohman@trakya.edu.tr

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi
Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences

Cilt: 23 Sayı: 43 / Volume: 23 Issue: 43

cognition structure while examining mental processes of human, and hence cognitive sciences intersect with linguistics. During the last twenty years of the 20th century, cognitive science emerged at the intersection of interdisciplinary cognitive sciences such as psychology, philosophy, logic and mathematics. The departing point of this study results from the lack of a detailed study in Turkish literature regarding content, key concepts, historical development, purpose, duties and approaches of cognitive linguistics, which has an important field of study in the world. In this study, cognitive linguistics will be discussed theoretically. The novelty and significance of this study results from the fact that it will be described with its main aspects theoretical analysis of cognitive linguistics in terms of Russian sources. As the method of the research, the descriptive and comparative method will be used.

Key Words: *cognition, cognitive science, interdisciplinary, concept, Russian cognitive linguists*

Giriş

Dil; insan bilincini, düşüncesini, algı ve bilgisini yansıtan temel vasıttır. XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dili kullanan insan faktörünün öneminin kavranmasıyla dil sadece kendi yapısında değil bilişsel yaklaşımlar çerçevesinde de incelenmeye başlanır. Dil, düşünce ve insan üçlüsünün birbirine sıkı sıkıya bağlı kavramlar olduğundan hareket eden bilişsel bilim araştırmacıları, insanın düşünsel faaliyetlerini, dünya hakkındaki bilgileri algılama, edinme ve zihinsel süreçlerini incelerken düşünce ve bilinç yapısını ifade etme aracı olan dile yönelirler ve dolayısıyla bilişsel bilimler dilbilimle kesişir. XX. yüzyılın son yirmi yılında ruhbilim, felsefe, mantık, matematik gibi disiplinlerarası bilişsel bilimler kavşağında bilişsel dilbilim doğar.

Bilişsel dilbilimin Batı'daki tarihsel sürecine bakıldığında 1970'lerin sonu 1980'li yılların başında G. Lakoff, Ronald W. Langacker ve L. Talmy gibi Amerikalı araştırmacıların ve René Dirven, Brygida Rudzka-Ostyn, John Taylor, Chris Sinha, Arie Verhagen, Barbara Lewandowska-Tomaszczyk, Peter Harder, Günter Radden gibi Avrupalı bilim insanlarının çalışmalarında ortaya çıktığı anlaşılır. 1985'li yıllardan

itibaren ise G. Fauconnier, E. Sweetser, M. Johnson, M. Turner, R. Gibbs, B. Croft, S. Kemmer, S. Rice gibi araştırmacıların çalışmalarıyla ilerler (Geeraerts & Cuykens, 2007: 7).

Rusya’da bilişsel dilbilimin gelişimi 1980’li yıllara doğru T. A. Van Dijk, A. Wierzbicka, R. Jackendoff, M. Johnson, G. Lakoff, W. Langacker, E. Rosch, C. J. Fillmore gibi Amerikalı ve Avrupalı bilim insanlarının çalışmalarının Rusçaya çevrilmesiyle başlar. Bu alışmalar başta Rusya’daki bilişsel dilbilim araştırmalarına temel kaynak olsa da zamanla Rus bilişsel dilbilim araştırmaları dünyadaki bilişsel dilbilim çalışmalarından uzaklaşır (Dudova, 2014). Rus bilişsel dilbilim araştırmaları değerlendirildiğinde Amerika ve Avrupa’daki çalışmalardan konu, yöntem, kuram, terim ve anahtar kavramlar bakımından farklılıklar gösterdiği anlaşılır. Bu bağlamda konsept alışmaları Avrupa, Amerika ve Türkiye’deki araştırmacılar için temel araştırma alanı değilken Rus araştırmacılar için temel araştırma alanıdır. Konsept teriminden Avrupa, Amerika ve Türkiye’deki araştırmacılar kavram terimini anlarken ve eş anlamlı kullanırken Rus araştırmacılar konsept ile kavram terimlerini birbirinden ayırırlar (Dudova, 2004). Yine söz konusu ülkelerin araştırmacıları için Lakoff, Johnson F. J. Varela, Thomson, Rosch gibi araştırmacıların temsilcisi olduğu “bedenleşmiş biliş” (embodiment) yaklaşımı bilişsel dilbilimin temel kavramlarından biri olarak görülürken Rusya’da yeni yeni ilgilenilen bir olgudur.

Alanyazın taraması yapıldığında Türkiye’de bilişsel dilbilim kapsamında yapılan çalışmaların konuları itibarıyla çeşitlilik gösterdiği anlaşılır. Bu çerçevede Profesör D. Zeyrek (1998), bilişsel dilbilimi ana hatlarıyla tanıtarak dilin kavramsal yönü temelinde ad ve eylem ulamlarını açıkladığı “Bilişsel Dilbilim, Dil Ulamları ve Türkçe Eylemlerin Kavramsal Yapısı ile İlgili Gözlemler” adlı makalesini hazırlar. E. Arıca-Akkök (2005) tarafından bilişsel dilbilimin kuramlarından biri olan kavramsal metafor kuramının yabancı dil öğretilimi sürecine nasıl katkı sağlayabileceği “Sözvarlığı Öğretiminde

Bilişsel Yaklaşımlar” adlı makalede dile getirilir. M. Lülecı (2010), kavramsal metafor kuramı ve bilişsel çerçeve kuramı kapsamında Atilla İlhan’ın “Sisler Bulvarı” adlı şiirindeki bilişsel süreçleri “Bilişsel Dilbilim, Şiirin Bilişsel Söylemi ve Sisler Bulvarı’nda Bilişsel Etkinleştirme” başlıklı makalesinde inceler. Türklerin tarih boyunca tabiatı nasıl algıladıkları, sınıflandırdıkları ve kavramsallaştırdıklarının sorgulandığı “Türk Bilişsel Budun Dil Bilimine Giriş, Türk Halk Bitki Sınıflandırmaları, Temel Aşamalar” adlı kitap Ş. P. Ufuk (2017) tarafından kaleme alınır. Bilişsel dilbilim ve kuramları üzerine çeşitli çalışmalar gerçekleştiren M. Baş (2018), bilişsel dilbilim kapsamında “demokrasi” kavramına dair metaforik kavramsallaşmaları tespit etmeyi ve söz konusu kavrama ait kültürel-bilişsel bir model önerisinde bulunmayı amaçladığı “Gazete Köşe Yazılarında ‘Demokrasi’ Kavramına İlişkin Metaforlar: Derlem Temelli Bir Eleştirel Metafor Çözümlemesi” adlı çalışmayı hazırlar. A. E. Gündoğdu (2019), anlamın üretilmesinde ve sınırlarının çizilmesinde kullanılan “etkin alanlar” olgusunun sıfatlar üzerinde nasıl çalıştığını “Türkçede Etkin Alanların Bilişsel Anlambilim Açısından İncelenmesi: “Kırmızı” Sıfatı Örneği” adlı makalesinde ele alır. Rusça kaynaklar temelinde hazırlanan çalışmalar arasında N. Hacızade’nin (2012) bilişsel dilbilimi kısaca tanıttığı, bilişsel dilbilim yaklaşımlarının sınıflandırmalarını açıkladığı ve duyguların dilini anlamsal bilişsel yaklaşım yöntemiyle incelediği “Bilişsel Dilbilim Açısından Duyguların Dili” adlı kitabı, O. Kozan’ın (2014) kültürdilbilimin yerini tespit edebilmek, konseptin hem kültürdilbilimin hem de bilişsel dilbilimin temel kavramı olmasından yola çıkarak her iki alanın konseptte dair yaklaşımını göstermek amacıyla hazırladığı “Rus ve Türk Gazete Haber Başlığı Dili, Kültürdilbilimsel Yaklaşım” ve yine Kozan’ın (2018) bilişsel dilbilime kısmen değinerek Türkçe Rusça dil çiftinin öğrenimini bilişsel yaklaşımla değerlendirdiği “Bilişsel Dilbilim ve Yabancı Dil Öğretimi. Ya da... Kara Hindiba ile Yastık Arasında Ortak Bir Şey Var Mı?” adlı çalışmaları, T. A. Svetonosova’nın E. Uğurlutan (2014: 61-65) tarafından Rusçadan

Türkçeye çevrilen bilişsel dilbilim ve kültürdilbilim arasındaki benzerliklerin ve ayrılan yönlerin ana hatlarıyla değerlendirildiği “Bilişsel Dilbilim ve Kültürdilbilim: Özellikler ve Farklılıklar” (Kognitivnaya lingvistika i lingvokulturologiya: çertı i razliçiya) adlı çeviri makalesi yer almaktadır.

Bilişsel dilbilim alanı üzerine gerçekleştirilen çalışmalar dünyada büyük bir ilgi görmektedir. Yaptığımız araştırmalarda Türkiye’de bilişsel dilbilimin kuramsal çerçevesini detaylı bir şekilde açıklayan çalışmalara rastlanmamıştır. Bu noktadan hareketle çalışmamızın amacı bilişsel dilbilimin tanımını, içeriğini, anahtar kavramlarını, tarihsel gelişimini, amacını, görevlerini ve bilişsel dilbilim yaklaşımlarını açıklamaktır. Başka bir deyişle bilişsel dilbilimi kuramsal bakış açısıyla değerlendirmektir. Bilişsel dilbilimin temel kavramları Rus bilişsel dilbilim yaklaşımıyla verilecektir. Bu çerçevede temel kavramlardan özellikle konsept ve konsept küresi tanımlanacak, konsept ve kavram farkı belirtilecektir. Çalışmanın yeniliği ve önemi ise bilişsel dilbilimin kuramsal açıdan Rusça kaynaklar temelinde ana hatlarıyla tasvir edilecek olmasıdır. Araştırma kaynakları çerçevesinde bilişsel dilbilim alanında gerçekleştirilen Türkçe ve İngilizce çalışmalardan yararlanılmakla birlikte ana kaynaklar Rusça basılı ve elektronik kitap, sözlük ve makalelerdir. Bu kapsamda Rusya’da bilişsel dilbilimin kurucusu olarak kabul edilen E. S. Kubryakova’nın çalışmaları başta olmak üzere V. Z. Demyankov, V. A. Maslova, Z. D. Popova ve İ. A. Sternin’in bilişsel dilbilim alanı üzerine gerçekleştirdiği çalışmalardan faydalanılmıştır. Araştırma yöntemi olarak betimleme ve karşılaştırmalı yöntem kullanılarak bilişsel dilbilimin Rusya’daki gelişimi değerlendirilecektir.

1. Bilişsel Dilbilimin Tanımı ve Temel Kavramları

Bilişsel dilbilimde ilgi insanın bilişselliğine ayrılır. Bilişsellik; “İnsanın bilgileri işleyen bir sistem olarak incelenmesini, insan davranışının ise içsel durumları açısından tanımlanması ve açıklanması

gerektiğini öngören bir yaklaşımdır. Bu durumlar, görevlerin rasyonel çözümü için fiziksel olarak ortaya çıkan, gözlemlenebilen bilginin alınması, işlenmesi, korunması ve harekete geçirilmesi şeklinde yorumlanır” (Demyankov, 1994: 17). Maslova (2005: 6-7) bilişselliği “insan aklını, düşüncesini, zihinsel süreçlerini ve bununla bağlantılı durumları inceleyen bilimsel bir yaklaşım” ve “biliş ve bilgiyle bağlantılı süreçler” şeklinde betimleyerek günümüzde bilişsellik için sunulan çeşitli tanımları verir. Bu kapsamda bilişsellik:

1. İnsanın düşünce mekanizmasını araştırma programı,
2. Kişiyeye farklı kanallardan gelen bilgilerin geri dönüşüm süreçlerinin incelenmesi,
3. Dünyanın zihinsel modellerinin oluşturulması,
4. Her türlü bilişsel eylemi sağlayan sistemlerin cihazı,
5. İnsan ve bilgisayar programı tarafından doğal dilde ortaya konulan düşüncelerin anlaşılması ve şekillendirilmesi,
6. Metni anlayabilen ve üretebilen bir bilgisayar programı modelinin oluşturulması,
7. Zihinsel eylemlere hizmet eden çok çeşitli zihinsel süreçler olarak tanımlanmaktadır.

Bilişselliğin en önemli ilkelerinden biri “Kendi düşünce dünyasında beliren şema, program ya da stratejilerle bilgiyi kullanan, algılayan ve üreten insanın yorumlanmasıdır” (Maslova, 2005: 8). Bu bilgiler ışığında bilişsellik, insandaki bilginin nasıl kullanıldığı, üretildiği, işlendiği gibi süreçlerle bağlantılı olup insandaki bilginin var oluş şeklini çok boyutlu inceler.

Dilde bilişsel yaklaşım; insanın bilinç, düşünce ve algısını kapsayan bilişsel yapıların dile yansıdığı görüşünden beslenir (Kibrik, 1994). “Bilişsel dilbilimin merkezinde ortak bilişsel bir mekanizma,

göstergeler sisteminin bilişsel aracı olarak bilginin temsilinde ve dönüştürülmesinde rol oynayan dil bulunur” (Kubryakova vd., 1997: 53). Başka bir deyişle bilişsel dilbilim insan zihninin işleyişine dil prizmasından bakar. İnsanın söz ve düşünce faaliyetlerinin dil ile ilişkisine yoğunlaşır. Popova ve Sternin’e (2007: 9) göre “Bilişsel dilbilim, algı, anlama ve dolayısıyla bilincin gerçekliğini kavrama sırasında ortaya çıkan zihinsel süreçleri ve zihinsel temsillerinin türleri ile biçimlerini inceler”. E. V. Dzyuba (2018) bilişsel dilbilimi, temel bilişsel süreçler olan kategorileşme ve konseptleşme ile dil arasındaki bağı inceleyen bir bilim dalı olarak tanımlar.

Bilişsel dilbilim, disiplinlerarası bilişsel bilimin alanlarından biridir. Disiplinlerarası terimi; var olan farklı bilim dallarını kendi kaynağı olarak kullanarak yöntem, kuram ve inceleme nesnesi açısından yenilikler katıp yeni bir bilim alanı oluşturmak şeklinde açıklanabilir (Kaseviç, 2013). Başka bir ifadeyle disiplinlerarası olarak adlandırılan bilimler farklı bilim dallarının kesiştiği noktada ortaya çıkarak onların kuram, yöntem ve inceleme nesnesinden yararlanıp araştırmaya kendi temel nesnesi penceresinden bakan yeni bir bilim alanıdır. Bilişsel dilbilim de insan zihninin işleyişiyle ilgilenen felsefe, mantık, matematik, ruhbilim, ruhdilbilim gibi bilişsel bilimlerin kuram ve yöntemlerinden yararlanıp söz konusu işleyişe dil penceresinden bakar. Bu bağlamda bilişsel dilbilimin kaynakları arasında algı ve hafızayı inceleyen, konsept ve bilişsel modellere ait kavramlarından yararlanan bilişsel psikoloji; dünyayı insan bilgisiyle benimsemenin sonucu şeklinde ortaya çıkan kavram kategorilerinin ele alındığı dilbilimsel anlambilim; dilin yapısını evrensel bir şekilde anlamayı sağlayan dilbilimsel tipoloji ve budundilbilim, insan beyninin zihinsel aktivite bilgisinin temeli olarak dili inceleyen nörodilbilim; dil bilincini, dil kimliğini, dünya görüşünü ve farklı seviyelerdeki algı süreçlerinin etkileşimini inceleyen ruhdilbilim, konseptlerin ortaya çıkışında ve işleyişinde kültürün rolünü tespit etmeyi sağlayan kültürbilim;

sözcüklerin içeriklerinin gelişimi hakkında bilgiler biriktiren karşılaştırmalı-tarihsel dilbilim yer almaktadır (Maslova, 2005).

Bilişsel dilbilimin anahtar kavramları arasında bilinç, bilgi (bilgi sunumlarının şema, çerçeve, resim, senaryo, geştalt gibi türleri vardır), konsept, konseptleşme, konsept sistemi, konsept merkezi, biliş, dil dünya görüşü, zihinsel temsiller, bilişsel model, kategorileşme, kültür değişmezleri, dünya görüşü, milli kültürel alan vb. yer alır. Tüm bu kavramlar insanın bilişsel faaliyetiyle ilintilidir. Dolayısıyla bilişsel dilbilimin temel sorunları arasında konsept, konseptleşme, kategorileşme, konsept küresi ya da dünya görüşü gibi bilişsel dilbilimin anahtar kavramları bulunur (Popova & Sternin, 2001; Rudakova, 2004).

Bilişsel dilbilimin ana kavramlarından biri olan konsept değişken ve sınırsız bir zihinsel bilgi birimi niteliğindedir. Bilişsel dilbilim araştırmacıları ise dünya hakkındaki bilgilerin özünde konsept gibi toplumun konsept küresine ulaşmayı sağlayan zihinsel bilgi birimi olduğu gerçeğinden yola çıkarlar. Başka bir deyişle dil, konseptte ulaşmanın temel araçlarından biridir. Konseptin ve konsept küresinin tanımına geçmeden önce Türk dilbiliminde bulunan kavram ve konsept terimlerine olan yaklaşımı göstermekte fayda vardır. Türkiye’deki dilbilimsel çalışmalarda konsept ve kavram terimi eş anlamı olarak düşünülmekte ve kullanılmaktadır. TDK’nin (2021) çevrimiçi “Güncel Türkçe Sözlüğü”nde “Bir nesnenin veya düşüncenin zihindeki soyut ve genel tasarımı, mefhum, fehva, konsept, nosyon” ve B. Vardar’ın “Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü”nde “Ortak özellikler taşıyan bir dizi olgu, varlık ya da nesneye ilişkin genel nitelikli bir anlam içeren, değişik deneyimlere uygun düşen, dilsel kökenli her türlü tasarım, düşünü, imge; bir nesne, varlık ya da oluşun anlıksal imgesi; gösterilen” şeklinde tanımlayarak parantez içinde eş anlamlısının konsept olduğu vurgulanır (Vardar, 2002: 132). Türkiye’de terimlerin genellikle İngilizce kaynaklardan çevrilerek kazandırılması sebebiyle kavram ve konsept terimleri eş anlamlı düşünülmekte ve kullanılmaktadır.

Çalışmanın giriş bölümünde belirtildiği üzere Avrupa ve Amerika’da da bu ayırım henüz yapılmamıştır (Dudova, 2004). Rusya’da ise kavram ve konsept terimleri içerik bakımından başlangıçta aynı görülürken çağdaş dilbilim araştırmalarında kavram ve konsept terimlerinin ayrılığı kabul edilmiştir. Yu. S. Stepanov (2004) kavramın mantık ve felsefede, konseptin ise matematik ve kültürbilimde kullanılan farklı terimler olduğunu ifade ederek ilgili terimlerin ayrılığını vurgular. Maslova (2005: 27) ise söz konusu ayrılığı “Bu iki kavram aynı sürece ait olsa da eş değer değildir. Kavram nesnenin somut özelliklerini içerirken konsept, zihinsel milli özel bir biçimleniş olup içerik planıyla o nesne hakkındaki tüm bilgileri, ifade planıyla ise sözlüksel, deyimsel vb. dil araçlarının tamamını yansıtır” sözleriyle açıklar. Kavram teriminin mantık ve felsefede, konseptin ise mantıksal matematik, kültürbilim, kültürdilbilim ve bilişsel dilbilimde kullanıldığını dile getirir. Bu bilgiler kapsamında Stepanov ve Maslova kavram ve konsept terimlerinin araştırma alanlarının farklılığını göstererek ayırımı netleştirmektedir. Konsept; kültürbilim, kültürdilbilim ve bilişsel dilbilimin temel kavramı olduğu için “insan deneyiminin en küçük birimi”, “bilginin işlenmesi, korunması ve aktarılmasında temel birim”, “somut işlevleri ve hareketli bir yapısı olan”, “toplumsal bir olgu olup çağrışım alanında edimselliği sağlayan”, “kültürün ana hücresi” gibi çeşitli tanımlarına rastlanmaktadır (Maslova, 2005: 35). Popova ve Sternin’e (2007: 69) göre konsept; “Sözcüğün yalnızca güncel iletişimde kullanılan anlamsal bileşenlerini değil, kişinin genel bilgi tabanını, bir konu ya da olguyla ilgili ansiklopedik bilgisini yansıtan işaretleri de içerir, ilgili sözcük sözde hemen keşfedilmeyebilir ya da hemen algılanmayabilir ancak bireysel ya da kolektif deneyimin uzantısıdır”. Bu yaklaşımlar çerçevesinde kültürün ve insan zihninin temel birimi olan konsept; insanın dünya hakkındaki bilgisini, deneyimini koruyan, işleyen, aktaran, dinamik ve sınırsız bir yapısı olan çok boyutlu bir olgudur. Konseptlerden oluşan bilgi alanına insanın konsept küresi denir. Konsept küresi terimi Rus bilim dünyasına D. S. Lihaçov (1997) tarafından kazandırılmıştır. Konseptin potansiyeli kişinin

maddi manevi deneyimiyle bağlantılıdır sözlerini ifade eden bilim insanı bir kişinin ulusal, meslekî, ailevi ve kişisel deneyimleri ne kadar zenginse konsept içerikleri de o kadar geniş ve zengin olur diyerek konseptin sonsuzluğuna dikkat çekmiştir. O hâlde bir halkın kültürel, folklor, yazınsal, bilimsel, tarihî ve dinî deneyimleri ne kadar zenginse o halkın konsept küresi de o kadar zengin olur (Lihaçov, 1997: 282). Konsept küresi, “Ana dil konuşucusunun dünya görüşünü bir tuval mozaği gibi oluşturan konseptlerin tamamıdır” (Maslova, 2005: 17). Bu tanımlar ışığında konseptlerin kumbarası olarak nitelendirebileceğimiz konsept küresi bir kişinin ya da halkın maddi ve manevi deneyimleriyle bağlantılı olup gözlemlenemeyen, sınırı bulunmayan zihinsel süreçlerin korunduğu yerdir.

2. Bilişsel Dilbilimin Tarihsel Gelişimi

Bilişsel dilbilimin doğuşu bilişsel bilimle bağlantılıdır. Bilişsel bilim; insanın bilişsel süreçlerinin incelenmesinde matematik, felsefe, dilbilim, ruhbilim, bilgi teorisi, mantık vb. disiplinlerden yararlanan disiplinlerarası sentetik bir bilim konumundadır (Maslova, 2005). Kubryakova (1994: 34), “Bilişsel bilim teriminin bilgi yapılarının elde edilmesi, işlenmesi, depolanması, kullanılması, düzenlenmesi, birikmesi, bu yapıların insan beyninde oluşması ile ilgili süreçlerin ortak çalışması için bir araya getirilen belirli bir bilimsel disiplin çemberini adlandırmak için oluşturulduğunu” ifade eder. Bilişsel bilim, insan bilinci, insanın dünyayı nasıl algıladığı, dünyayla ilgili hangi bilgileri koruduğu, insandaki zihinsel alanların nasıl oluştuğu ve bilgilerin nasıl yönetildiği sorularına cevap arar. Kısaca, bilişsel bilim beynin zihinsel faaliyetlerinin yönetimini inceleyen bir araştırma alanı olarak tanımlanabilir. Bilişsel bilimin görevi ise “Bilginin temsil sistemlerinin, işlenmesi ve dönüştürülmesi süreçlerinin tanımlanması ile incelenmesi ve aynı zamanda bir kişinin bilişsel yeteneklerinin tek bir zihinsel mekanizma hâlinde düzenlenmesinin genel prensiplerinin araştırılması

ve bunların ilişki ve etkileşimlerinin tespit edilmesidir” (Kubryakova, 2004: 8-9).

Bilişsel bilimin gelişiminde ve kuramsal bir alan olarak ortaya çıkışında Amerikalı ve Avrupalı bilim insanlarının çalışmalarının rolü büyüktür. 1940’lı yıllarda Amerikalı psikolog G. A. Miller Harvard Üniversitesinde “Sözün Psikolojisi ve İletişim” (Psiholojiya reči i kommunikatsiya) adlı dersi vererek dile ve genel psikolojik problemlerin çözümüne yönelir. Miller, 1950’li yıllarda katılımcıların çoğunluğunun matematikçiler olduğu bilgi kuramı üzerine gerçekleşen sempozyumu bilişsel bilimin doğum günü kabul eder. Miller gibi J. S. Bruner de bilişsel süreçlerin doğasıyla ilgili ilk dersleri Harvard Üniversitesinde verir ve 1960 yılında ilk Bilişsel Araştırmalar Merkezini birlikte kurarlar (Kubryakova, 1994). Yine 1953 yılında L. Wittgenstein’in “Felsefi Araştırmalar” (Filosofskiye issledovaniye) adlı kitabında sınıflandırma kuramlarına yönelik yaptığı çalışmalar bilişsel yaklaşımın çıkış noktasını oluşturur (Kozan, 2018: 679). Dolayısıyla bilişsel bilimlerle ilgili çalışmalar Batı’da 1950’li yıllarda başlar.

Dil ve düşünce süreçleri arasındaki çetrefilli ilişki araştırmacıların dikkatini insan faktörüne çeker. Böylece özellikle 1950’li yıllardan itibaren çağdaş dilbilim araştırmalarında dili kendisi için ve kendi içerisinde inceleyen yapısal yaklaşımın yerini insanın dil ve düşünce faaliyetlerine odaklanan bilişsel yaklaşım almaya başlar. 1960’lı yıllarda yapılan bilişsel araştırmalarda insan faaliyetlerinin düşünceyle olan bağına odaklanılır. Bu dönemde çocukların ana dili nasıl edindiği görüşünden hareketle gözlemler genişletilmiş, algı, hafıza ve duygularla yansıtılan sözsüz eylemlerin ve istem dışı davranışları yöneten kuralların neredeyse aynı olduğu fark edilmiştir. Böylece insanın dünyayı ve kendisini anlayarak edindiği bilgileri nasıl işlediğine dair yapılan araştırmalar dilbilimi, insan ve toplumu inceleyen diğer disiplinlerle birleştirmiş ve bilişsel dilbilimi oluşturmuştur (Maslova, 2005). Dolayısıyla Kubryakova’nın (1994) da belirttiği gibi insanın dile

yansıyan zihinsel faaliyetlerinin ardında ne tür dil ve söz kategorileri ile ifadelerinin bulunduğu tespitini başka bir deyişle dil, insan ve düşünce arasındaki ilişkinin yapısının incelenmesi görevi dilbilimcilere düşmüştür. Böylece bilişsel dilbilim insan merkezli paradigma temelinde disiplinlerarası bilişsel bilim yaklaşımından doğar.

Bilişsel dilbilim yaklaşımı Amerika’da bilişsel dilbilgisi temelinde ortaya çıkar. Bu durum dilbilimde uzun süre hâkim olan yapısalcılığa karşıt olarak N. Chomsky tarafından öne sürülen üretici dönüşümsel dilbilgisi kuramıyla bağlantılıdır. 1960-1970’li yıllarda gerçekleştirilen Chomsky ve Miller’in çalışmalarıyla dilbilim, psikolojiyle yakınlaşır. Chomsky, kişinin içindeki dili incelemek amacıyla üretici dönüşümsel dilbilgisini geliştirir. Bu yaklaşımda Chomsky ve takipçilerinin “dili, diğer bilgi ve bilişsel sistemleri içermeden ‘izole’ edilebilen ve kapsamlı bir şekilde tanımlanabilen, insan bilgisinin ayrı bir modülü olarak ortaya koymaları”yla (Skrebtsova, 2011: 20) dili özerk bir yapı olarak ele almalarından ve dilin bilişsel yeteneklerle olan bağlantısını koparmalarından dolayı bilişsel dilbilimcilerce eleştirilir. Bu nedenle bilişsel dilbilim Amerika’da üretici dönüşümsel dilbilgisine tepki olarak bilişsel dilbilgisi temelinde doğar. Bilişsel dilbilgisi terimi ilk kez 1975 yılında Lakoff ve H. Thompson’un “Bilişsel Dilbilgisinin Tanıtılması” (Introducing Cognitive Grammar) (1987), Langacker “Bilişsel Dilbilgisinin Temelleri” (Foundations of Cognitive Grammar) (1991) adlı iki kitabında tanıtılır. Bilişsel dilbilgisinin gelişimi ise L. Talmy, Fillmore, W. Chafe isimleriyle bağlantılıdır (Maslova, 2005). Bilişsel dilbilimin doğuşu genellikle 1989 yılında Almanya’da bulunan Duisburg Üniversitesinde dilbilimci René Dirven tarafından düzenlenen I. Uluslararası Bilişsel Dilbilim Çalıştayı ile Uluslararası Bilişsel Dilbilim Birliğinin kurulmasıyla ilişkilendirilmektedir (Kubryakova vd., 1997; Popova & Sternin, 2007; Skrebtsova, 2011.; Pütz & Günter, 2021). Dolayısıyla modern bilişsel dilbilimin oluşumu, Amerikalı yazarlar Lakoff, Thomson, Langacker,

Jakendoff, Talmy ve diğerlerinin çalışmalarıyla ilişkilidir. Avrupa’da ise bilişsel dilbilim üzerine hazırlanan ilk ders kitapları Alman dilbilimciler F. Ungerer ve H. J. Schmid tarafından “Bilişsel Dilbilime Giriş” (An Introduction to Cognitive Linguistics) (1996) ve “Dilbilgisinin Bilişsel Temelleri” (Cognitive Foundations of Grammar) (1997) başlıklarıyla yayımlanır. Bu bilgiler ışığında insan bilinci, düşüncesi, insanın dil ve düşünceyle olan bağlantısı yeni bir araştırma konusu değildir. Ancak adının konulması, bir bilim dalı içerisinde ele alınması ve bilim statüsüne kavuşturulması Amerika ve Avrupa’daki çalışmalarla bağlantılıdır. Dolayısıyla dünyada bilişsel dilbilimin kuramsal açıdan ortaya çıkışında ve gelişiminde etkili olan Amerika ve Avrupa kaynaklı ilk bilişsel dilbilim çalışmalarına değinmenin gerekli olduğunu düşündük. Şimdi ise asıl konumuz olan Rusya’da ortaya çıkışına ve gelişimine yöneleceğiz.

2.1. Rusya’da Bilişsel Dilbilimin Tarihsel Gelişimi

Rus literatürü tarandığında dil edinimi, dil, düşünce ve insan arasındaki etkileşime odaklanan çalışmaların XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hazırlandığı görülmektedir. Dolayısıyla bilişsel dilbilim Rusya’da V. M. Behterev, İ. P. Pavlov, İ. M. Seçenov, L. S. Viçotskiy, A. R. Luriya, İ. N. Jinkin gibi nörolog, psikolog, fizyologlar, A. A. Potebnya, N. V. Kruşevskiyy gibi dilbilimcilerin çalışmalarında filizlenir. Bu çerçevede dil, düşünce ve insan üzerine yoğunlaşan çalışmalar arasında Potebnya’nın (1862/1892) düşünsel faaliyetlerde dilin rolünü göstermeye çalıştığı “Düşünce ve Dil” (Mısl i yazık), fizyolog, düşünür Seçenov’un (1866/1942) beynin bilinçli ve bilinçsiz faaliyetlerini insanlar ve hayvanlar üzerinden incelediği “Beynin Refleksleri” (Refleksı golovnogo mozga), söz ve düşüncenin temel biçimlerini gösterebilmek için düşünce ve sözün genetiğini araştırmaya yönelerek çocukken edinilen sözcük içeriklerinin ve kavramların inceleyen psikolog Viçotskiyy’in (1934) “Düşünce ve Söz” (Mışleniye i reç), psikolog, ruhdilbilimci Jinkin’in (1958) sözün ve düşüncenin psikolojisini araştırarak insanın sözü ile dil ve düşüncesi arasındaki

bağlantıyı irdelediği “Sözün Mekanizması” (Mehanizmi Reçi) adlı çalışmalar bulunur. Bu bilgiler ışığında Rusya’da dil, düşünce, insan üçlüsüyle ilgili çalışmaların Batı’dan daha önce yapıldığı anlaşılmaktadır.

1950’li yıllardan itibaren Rusya’da ruhbilim ve dilbilim çerçevesinde ruhdilbilim ortaya çıkar. Ruhdilbilim üzerine gerçekleştirilen çalışmalarla dil ve düşünce arasındaki problemlerin çözümüne yaklaşmak amaçlanır. 1980’li yıllara gelindiğinde ruhdilbilimin geliştirdiği yaklaşımlarla, insanın ve bilişselliğinin kazandığı önem ruhbilim, mantık, felsefe ve ruhdilbilim gibi bilişsel bilimlerin keşiştiği noktada bir bilim dalı olarak bilişsel dilbilimin doğmasını sağlar.

Rusya’da bilişsel dilbilimin oluşmasında Kubryakova ve Demyankov’un rolü büyüktür. Özellikle Kubryakova bilişsel dilbilimin kurucusu olarak kabul edilir. 1970’li yılların sonuna doğru Rusya’da bilişsel dilbilim, yabancı dillerden Rusçaya yapılan çeviriler aracılığıyla gelişmeye başlar. Bu bağlamda T. Vinograd 1976 yılında “Doğal Dili Anlayan Program” (Programma, ponimayuşçaya yestestvenny yazık), R. Şenka “Konsepte Ait Bilgilerin İşlenmesi” (Obrabotka konseptualnoy informatsii) (1980) ve “Yurtdışı Dilbiliminde Yenilik” (Novoye zarubejnoy lingvistike) (1983) adlı serinin 12. cildi bilişsel dilbilimi tanıtmak için yayımlanır. Bu serideki çalışmalar yurtdışında bilişsel dilbilim alanında çalışan bilim insanlarını ve araştırmalarını göstermeyi amaçlar. Çalışmalar, İngilizceden Rusçaya çevrilmiştir (bk. Zvegintsev, 1983). Dolayısıyla bilişsel dilbilim Amerika ve Avrupa’da olduğu gibi Rusya’da da 1980’li yıllarda bilişsel bilimin araştırma alanı olarak doğar.

Rusçada bilişsel dilbilimin bir yaklaşımı olan bilişsel dilbilgisi üzerine ilk çalışmalar Sovyet döneminde gerçekleşir. 1988 yılında V. İ. Gerasimov ile V. V. Petrov’un editörlüğünde hazırlanan “Yurtdışı Dilbiliminde Yenilik” (Novoye zarubejnoy lingvistike) adlı serinin 23.

sayısının dilin bilişsel açıları adlı konuya ayrılmasıyla başlar. Bu sayıda V. V. Petrov ve V. İ. Gerasimov editörlüklerinin yanında “Dilin Bilişsel Modeli Yoluna Doğru” (Na puti k kognitivnoy modeli yazıka) adlı giriş makaleleriyle de katkı sağlarlar (bk. Petrov & Gerasimov, 1988). Post-Sovyet dönemine gelindiğinde ise bilişsel dilbilim çalışmaları oldukça gelişir. 1995 yılında çevirilerden oluşan “Dil ve Zihin” (Yazık i intellekt) adlı derleme yayımlanır. Dilde insan faktörünü ön plana çıkaran, dilin felsefe ve ruhbilimle olan sıkı bağıını vurgulayan N. D. Arutyunova, Kubryakova, Stepanov. Sternin, Popova, V. N. Teliya gibi bilim insanlarının çalışmaları Rusya’da bilişsel dilbilimin gelişimine büyük bir ivme kazandırır. Bu aşamada Rusya Bilimler Akademisinin “Dilde Bilgi Temsilinin Yapıları” (Strukturi predstavleniya znaniya v yazıke) (1994) ve N. N. Boldırev’in “Bilişsel Semantik” (Kognitivnaya semantika) adlı çalışmaları da oldukça önemlidir. Özellikle Kubryakova’nın 1997 yılında bilişsel bilim ve bilişsel dilbilim terimlerini açıkladığı “Küçük Bilişsel Terimler Sözlüğü” (Kratkiy slovar kognitivnih terminov) ve Stepanov’un 1997 yılında yayımlanan “Değişmezler: Rus Kültürü Sözlüğü” (Konstantı: slovar russkoy kulturi) bilişsel dilbilimi yükselten çalışmalar arasındadır.

Modern bilişsel dilbilimin temel kavramları farklı yaklaşımlar çerçevesinde incelenmektedir. Bu yaklaşımların sınıflandırılması da yapılmaktadır. Popova ve Sternin (2007) “Bilişsel Dilbilim” (Kognitivnaya linvistika) adlı kitaplarında; E. Yu. Baloşava, A. V. Kostin, V. V. Kolesov, S. V. Kuzlyakin, Kubrykova, Boldırev gibi araştırmacılar ile kendi sınıflandırmalarına yer vermişlerdir. Bu yaklaşımlar arasında kültürdilbilimsel, ruhbilimsel, nöropsikolojik, anlamsal, mantık-kavramsal, zihinsel-eylemsel, bireysel-sözlü, bilişsel-söylem, kültürel, kültürdilbilimsel, mantıksal, anlamsal-bilişsel, felsefi-göstergesel yaklaşımlar bulunmaktadır. Araştırmacı Hacızade (2012) “Bilişsel Dilbilim Açısından Duyguların Dili” adı kitabında Popova ve Sternin tarafından özetlenen yaklaşımları açıklamıştır. Bu yaklaşımlar

belirli ekoller çerçevesinde incelemelere dâhil olur. Dzyuba (2018) “Bilişsel Dilbilim” (Kognitivnaya lingvistika) adlı kitabında bu ekollerin temsilcilerini ve çalışmalarını ayrıntılı bir tablo şeklinde gösterir. A. V. Rudakova (2004) da “Bilişsel Bilim ve Bilişsel Dilbilim” (Kognitalogiya i kognitivnaya lingvistika) adlı kitabında birkaç ekole ve yaklaşımına yer verir. Bu çerçevede Moskova Ekolü (Kubryakova, Demyankov, Stepanov, Lihaçov, R. M. Frumkina vd.), Tambov Ekolü (Boldırev, T. A. Fesenko, E. V. Miloserdova, A. L. Şarandin vd.), Voronej Ekolü (Popova, Sternin, A. P. Babuşkin, G. V. Bıkova), Volgograd Ekolü (V. İ. Karasik, G. G. Şlışkin, N. A. Krasavskiy, N. F. Alefirenko, S. G. Vorkaçov, A. A. Hudyakov), Kemerova Ekolü (N. D. Golev, R. D. Kerimov, O. N. Kondratyeva), Ural Ekolü (L. G. Babenko, A. M. Plotnikova, M. Yu. Muhin) gibi bilimsel merkezler, bilişsel dilbilim alanındaki çalışmalarını temsilcisi oldukları yaklaşımlar çerçevesinde yürütmektedirler. Ayrıca Rusya’da başkanlığını Boldırev’in yaptığı 2003 yılından itibaren faaliyet gösteren “Rusya Bilişsel Dilbilimciler Birliği” adında bir topluluk bulunur. Bu topluluk bilişsel dilbilim araştırmalarının sonuçlarını “Voprosı Kognitivnoy Lingvistiki”, makaleleri ise “Kognitivniye İssledovaniya Yazıka” adlı dergilerde yayımlarlar (ayrıntılı bilgi ve çalışmalar için bk. Rusya Bilişsel Dilbilimciler Birliği, 2021).

3. Bilişsel Dilbilimin Amacı ve Görevleri

Bilişsel dilbilimin temel amacı dilin zihinsel süreçlere olan katkısını belirlemektir. Bu nedenle bilişsel dilbilimin genel ve özel olmak üzere belirli amaçları ve bu amaçları gerçekleştirebilmek için çeşitli görevleri bulunur. Aşağıda bilişsel dilbilimin amaçları ve görevleri belirtilecektir.

Maslova “Bilişsel Dilbilim” (Kognitivnaya lingvistika) adlı kitabında bilişsel dilbilimin amaçlarını:

1. Dünyayı bilme ve anlama sürecinde dilin rolü,

2. Dünya hakkındaki bilgiyi edinme, işleme ve aktarma süreçlerinde dilsel bilginin yeri,

3. Bilgiyi konseptleştirme ve kategorize etme süreçleri ile kültür değişmezlerini dilsel açıdan kategorize etme ve konseptleştirme araçları ile yöntemlerinin tanımı,

4. Konsept küresini organize eden ve bileşenlerinin ana başlıkları olan evrensel konsept sisteminin tanımı,

5. Dil dünya görüşünün sorunlarının çözümü şeklinde belirtir (Maslova, 2005: 25).

Görüldüğü üzere Maslova bilişsel dilbilimin amaçlarını ayrıntılı bir şekilde açıklamıştır. Şimdi bu amaca ulaşılmasında bilişsel dilbilimin ne gibi görevlerinin bulunduğu bakalım. Rudakova, insanın dil edinim mekanizmasını ve dilsel bilgilerin yapılandırılma ilkelerini inceleyen bilişsel dilbilimin temel görevini, gönderici ve alıcının bilişsel içyapısını açmak şeklinde açıklar. Bilişsel dilbilimde “gönderici ve alıcı; sınırlı sayıda bağımsız bileşenden meydana gelen ve dilsel bilgiyi çeşitli düzeylerde ilişkilendiren bilgi işleme sistemi olarak incelenir” (Rudakova, 2004: 15) sözlerini ifade eden araştırmacı bilişsel dilbilimin görevlerini üç maddede belirtir. Bunları:

1. Dilin benimsenmesinde ve yapılandırılma ilkelerindeki zihinsel mekanizmaların temsil edilmesini,

2. Dilsel bilgilerin üretiminin bilişsel mekanizmasını,

3. Algının bilişsel mekanizmasını tasvir etmek şeklinde açıklar.

Popova ve Sternin (2007: 16-17) ise modern bilişsel dilbilimin en acil görevlerini:

1. Bilişsel dilbilim ve bilişsel bilimlerin, konsept küresi ile dil küresinin (dilın anlamsal alanı), konsept ve dilsel ifade araçlarının açık bir şekilde ayırt edilmesi,
2. Başta konsept olmak üzere temel kavramların tanımlanması,
3. Konseptlerin tipolojisinin belirlenmesi,
4. Dilsel gerçeklere ve dilbilimsel yöntemlere dayanan, dilde somutlaşan konseptlerin çeşitli yönlerini ortaya koyan bilişsel ve kültürel bilgiler veren bir dilbilimsel analiz metodolojisinin geliştirilmesi şeklinde betimler.

Bu bilgiler ışığında bilişsel dilbilim, insanın sahip olduğu bilgiyi nasıl edindiği, onu nasıl işlediği ve aktardığını araştırmayı amaçlar. Bu amaç doğrultusunda dilin dünyayı anlama, bilme, bilgileri edinme, saklama ve aktarmadaki işlevini belirlemek, bilişsel dilbilimin yerini ve temel kavramı olan konsepti ve diğer kategorilerini tespit etmek ile tanımlamak gibi görevleri bulunur. Özetleyecek olursak bilişsel dilbilimin temel amacı insanın zihinsel bilgi birimi niteliğindeki konseptine ve konsept küresine ulaşmak, görevi ise söz konusu öğeleri araştırmak ve açıklamaktır.

Sonuç

Bilişsel dilbilimin nasıl doğduğu konusunun araştırılması sonucunda çıkış noktasının bilişsel bilimler olduğu anlaşılmıştır. Bilişsel bilimin temel kavramı olan bilişsellik, algı, bilinç ve hafıza kavramlarıyla ilintilidir. XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dilde ortaya çıkan insan merkezli yaklaşımların bilişsel bilimler tarafından benimsenmeye başlanmasıyla insanın zihinsel faaliyetlerinin dil olmadan çözülemeyeceği görüşü yaygınlık kazanır. Düşüncelere ve bilince ulaşma imkânı sağlayan en önemli vasıtanın dil olduğundan hareketle bilişsel bilimler dilbilimle kesişir. 1980’li yıllara gelindiğinde bilişsel dilbilim; mantık, felsefe, ruhbilim, ruhdilbilim gibi disiplinler temelinde

disiplinlerarası bilişsel bilimin alanlarından biri olarak doğar. Dilde bilgi ve düşünmeyi kapsayan bilişsellik, dilbilimin de temel kavramlarından biri olur. Bilişsel dilbilimi diğer bilişsel bilimlerden ayıran yön ise bilişselliği dil açısından incelemesidir. Rusya’da bilişsel dilbilimle ilgili ilk çalışmalar 1980’li yıllarda çeviri yoluyla gerçekleşse de temeli XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Behterev, Pavlov, Seçenov, Vıgotskiy, Jinkin, Potebnya, Kruşevskiy gibi nörolog, psikolog, fizyolog ve dilbilimciler tarafından atılır. Batı’da ise bilişsel yaklaşım 1940-1950’li yıllarda Miller, Bruner, Wittgenstein gibi bilim insanlarının çalışmalarında ortaya çıkar. Dolayısıyla Rusya, Batı’dan daha önce bilişsel yaklaşımla ilgilenir. 1990’lı yıllara gelindiğinde ise bilişsel dilbilimin Arutyunova, Kubryakova, Stepanov, Sternin, Popova gibi araştırmacıların katkısıyla büyük bir ivme kazandığı anlaşılır. Bilişsel dilbilim, insanın algı, kavrama, dilsel bilgileri işleme, planlama, problemlerin çözümü, özümseme, bilgileri benimseme, sunma ve kullanma gibi bilişsel yeteneklerin özünü dil prizmasından araştırır. Bilişsel dilbilimin temel inceleme nesnesi zihinsel bilgi birimi olan konsept ve konseptlerin korunduğu konsept küresidir.

Bilişsel dilbilim; dünyada bilişsel dilbilgisi, bilişsel anlambilim gibi farklı yaklaşımlarla ele alınır. Bilişsel dilbilim içerisinde bilişsel anlambilim, bilişsel dilbilgisi, bilişsel söylem analizi gibi çeşitli yaklaşımların Moskova, Voronej, Tambov, Ural merkezli ekoller tarafından çalışıldığı anlaşılmaktadır. Bilişsel dilbilimin amacının insanın dünya görüşünü, dil bilincinin yapısını, kendisi ve dünya hakkındaki bilgileri dil vasıtasıyla nasıl edindiği, zihinde nasıl koruduğu, işlediği ve aktardığını incelemek; görevinin ise dilin dünyayı anlama, bilme, bilgileri edinme, saklama ve aktarmadaki işlevini belirlemek, bilişsel dilbilimin yerini ve temel kavramı olan konsepti ve diğer kategorilerini tespit etmek ile tanımlamak olduğu görülmüştür.

Rusya’da bilişsel dilbilim alanında gerçekleştirilen çalışmalar oldukça zengindir. Bu çalışmalar anlam, mantık, söylem, metafor,

konsept, konsept küresi, ana dil/yabancı dil öğrenimi gibi konular üzerine gerçekleşir. Türkiye’de ise bilişsel dilbilim alanı üzerine yapılan çalışmalar Rusya ile kıyaslandığında az olmakla birlikte çalışmalar ana dil/yabancı dil öğretimi, anlam, metafor, söylem gibi çeşitli konularla ilgilidir. Türkiye’de konsept ve kavram terimlerinin eş anlamlı görülmesinden hareketle bu terimlerin ayrılması ve farkının belirlenmesi ile çalışmalarda işlenmesi konusu düşünülebilir ve geliştirilebilir. Dünyada büyük bir ilgi gören bilişsel dilbilim ve temel kavramı olan konsept çalışmalarına yoğunlaşılabilir. Konsept çalışmaları sonucunda bir halkın zihnine ulaşıp dil dünya görüşü ortaya çıkarılabilir. Özellikle yabancı dilleri bilen araştırmacıların iki dil çiftinde yapacağı konsept çalışmaları söz konusu iki dil halkının dil dünya görüşünü, kültürünü, bilinç yapısını karşılaştırmalı şekilde gösterme imkânı sunması bakımından ilgi çekici olacaktır. Bilişsel dilbilimin tanımı, içeriği, temel kavramları, amacı, görevleri ve kuramlarını anlatan monografiler hazırlanabilir.

Bilgi Notu

Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

Kaynakça

- Aleksandrovna, D. N. (2014). Kognitivnaya lingvistika v Rossi. *Filologičeskiye Nauki. Voprosi teorii i praktiki*, 3(2), 69-71.
- Arıca-Akkök, E. (2005). Sözvarlığı öğretiminde bilişsel yaklaşımlar. *Journal of Language Education and Research*, 1(3), 15-28.
- Baş, M. (2018). Gazete köşe yazılarında “demokrasi” kavramına ilişkin metaforlar: Derlem temelli bir eleştirel metafor çözümlemesi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 58(2), 1390-1411.
- Demyankov, V. Z. (1994). Kognitivnaya lingvistika kak raznovidnost interpretiruyuşçego podhoda. *Voprosı Yazıkoznaniya*, (4), 17-33.

Dzyuba, E. V. (2018). *Kognitivnaya lingvistika*. UrGPU.

Geeraerts, D. & Cuykens, H. (Ed.) (2007). *The Oxford handbook of cognitive linguistics*. Oxford University Press.

Gündoğdu, A. E. (2019). Türkçede etkin alanların bilişsel anlambilim açısından incelenmesi: “Kırmızı” sıfatı örneği. *Mersin Üniversitesi Dil ve Edebiyat Dergisi*, 16(2), 111-133.

Jinkin, N. (1958). *Mehanizmi reçi*. İzdatelstvo Akademii Pedagogičeskih Nauk.

Kaseviç, V. B. (2013). *Kognitivnaya lingvistika: v poiskah identiçnosti*. Yazıki Slavyanskoy Kulturu.

Kibrik, A. A. (1994). Kognitivniye issledovaniye po diskursu. *Voprosı Yazıkoznaniya*, (5), 126-139.

Kozan, O. (2014). *Rus ve Türk gazete haber başlığı dili, kültürdilbilimsel yaklaşım*. Gazi Kitabevi.

Kozan, O. (2018). Bilişsel dilbilim ve yabancı dil öğretimi. Ya da... kara hindiba ile yastık arasında ortak bir şey var mı? Z. Karacagil, E. Anaz (Ed.). *Sosyal Bilimlerde Güncel Tartışmalar, İnsan Çalışmaları 1* içinde (679-687. ss.), Bilgin Kültür Sanat Yayınları.

Kubryakova, E. S. (1994). Naçalniye etapı stanovleniya kognitivizma, lingvistika, psihologiya, kognitivnaya nauka. *Voprosı Yazıkoznaniya*, (4), 34-47.

Kubryakova, E. S. (2004). Ob ustanovkah kognitivnoy nauki i aktualnih problemah kognitivnoy lingvistiki. *Voprosı Kognitivnoy Lingvistiki*, (1), 6-17.

Kubryakova, E. S., Demyankov, V. Z., Pankrats, Yu. G., Luzin, L. G. (1997). *Kratkiy slovar kognitivnih terminov*. E. S. Kubryakova (Ed.). Moskva.

Lihaçov, D. S. (1997). Konseptosfera russkogo yazıka. V. P. Neroznak (Ed.). *Russkaya Slovesnost. OT Teorii Slovesnosti k Strukture Teksta. Antologiya* içinde (280-287. ss.), Akademiya.

Lüleci, M. (2010). Bilişsel dilbilim, şiirin bilişsel söylemi ve Sisler Bulvarı'nda bilişsel etkinleştirme. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5(4), 479-501.

Maslova, V. A. (2005). *Kognitivnaya lingvistika*. TetraSistems.

Petrov, V. V. & Gerasimov, V. İ. (Ed.) (1988). *Novoye v zarubejnoj lingvistike*. Vıpusk 23. Progress.

Popova, Z. D. & Sternin, İ. A. (2001). *Oçerki po kognitivnoj lingvistike*. Voronej.

Popova, Z. D. & Sternin, İ. A. (2007). *Kognitivnaya lingvistika*. AST-“Vostok-Zapad”.

Potebnya, A. A. (1892). *Mısl i yazık*. Tipografiya Adolfa Darre.

Pütz, M. & Günter, R. (2021, Aralık 12). Radden memoriam René Dirven (1932-2016).

<https://www.uni-koblenz-landau.de/de/landau/fb6/philologien/anglistik/laudsymposium/obituary>

Rudakova, A. V. (2004). *Kognitalogiya i kognitivnaya lingvistika*. Voronej.

Rusya Bilişsel Dilbilimciler Birliği (2021, Aralık 9). <http://ralk.info/>

Seçenov, İ. M. (1942). *Refleksı golovnogo mozga*. H. S. Koştoyants (Ed.), İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR.

Skrebtsova, T. G. (2011). *Kognitivnaya lingvistika*. Filologičeskiy Fakultet SPBGU.

- Stepanov, Yu. S. (2004). *Konstantı: slovar russkoy kulturu*. Akademiçeskiy Proyekt.
- Svetonosova, T. A. (2014). Bilişsel dilbilim ve kültürdilbilim: Özellikler ve farklılıklar. (Çev: E. Uğurlutan), O. Kozan (Ed.), *Kültürdilbilim: Temel Kavram ve Sorunlar* içinde (61-65. ss.), Gazi Kitabevi.
- Türk Dil Kurumu (TDK). (2021, Aralık 11). *Güncel Türkçe sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/>
- Ufuk, Ş. P. (2017). *Türk bilişsel budun dil bilimine giriş, Türk halk bitki sınıflandırmaları, temel aşamalar*. Grafiker Yayınları.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü*. Multilingual.
- Vıgotskiy, L. S. (1934). *Mışleniye i reç*. V. Kolbanovski (Ed.). Gosudarstvennoye Sotsialno-Ekonomiçeskoye İzdatelstvo.
- Zeyrek, D. (1998). Bilişsel dilbilim, dil ulamları ve Türkçe eylemlerin kavramsal yapısı ile ilgili gözlemler. K. İmer, L. Uzun (Ed.), *Doğan Aksan Armağanı* içinde (207-221. ss.), Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Zvegintsev, V. A. (1983). *Novoye v zarubejnoj lingvistike*. B. Yu Gorodetskiy (Ed.). Vıpusk 12. Raduga.

EXTENDED ABSTRACT

Language is a main tool that represents human's cognition, thought, perception and knowledge. Since the second half of 20th century when the significance of human factor that used language was understood, the structuralist approach examining language for and within itself has been replaced by cognitive approach that focus on linguistic and intellectual activities. The cognitive science researchers believe that language, thought and human are completely interrelated concepts. While examining human's intellectual activities, perception and acquisition of world knowledge and mental processes, they focus on language that is a tool to explain idea and cognition structure and hence cognitive sciences intersect with cognitive sciences. It is linguistics duty to detect the langue and speech categories and expressions behind human's mental activities that are reflected in language, in other words, the structure of the relationship among language, human and thought. During the last twenty years of the 20th century, linguistic-oriented cognitive science emerged at the intersection of interdisciplinary cognitive sciences such as psychology, philosophy, logic and mathematics.

The studies on cognitive linguistics attract big interest throughout the world. In the studies that we carried out, we did not come across any study that provided a detailed analysis of the theoretical framework of cognitive linguistics in Turkey. Departing from this gap, this study aims to explain the definition, content, key concepts, historical development, purpose and duties of cognitive linguistics as well as its approaches. In other words, it aims to deal with cognitive linguistics with a theoretical perspective. Within the framework of the recourses of this study, Russian studies on cognitive linguistics were examined. In this context, the studies on cognitive linguistics carried out by E. S. Kubryakova, accepted as the founder of cognitive linguistics in Russia, V. Z. Demyankov, B. A. Maslova, Z. D. Popova and İ. A. Sternin were analyzed. The novelty and significance of this study results from the fact that it will provide a detailed theoretical analysis of cognitive linguistics in terms of Russian sources. As the method of the research, the descriptive and comparative method will be used and the development of cognitive linguistics in Russia will be evaluated.

In cognitive linguistics, the interest is given to the cognition of human. The cognition that is the main unit of cognitive linguistics focuses on the processes related to the working of human mind. The cognitive approach in language, however, is based on the idea that human's thought, perception, cognitive activities are reflected on language. Therefore, cognitive linguistics looks at the working of human mind from a language prism. It mainly focuses on the relationship between language and human's speech, thought activities.

Cognitive linguistics that focuses on cognitive activities of humans aims to research how human acquires, processes and transfers knowledge. In light with this aim, language has some duties such as identifying the function of language to understand and know the world, acquire, maintain and transfer knowledge as well as detecting the place of cognitive linguistics, its main concept and other relevant categories. Among the main problems of cognitive linguistics, there are concept, conceptualization, categorization, conceptspher or the picture of the world. In cognitive linguistic approaches, the researchers depart from the reality that the knowledge about the world is the mental knowledge unit that enables to reach the conceptspher of the society like the concept. Cognitive linguistics research in Russia is carried out with various approaches such as cognitive semantics, cognitive grammar, cognitive discourse analysis. These approaches are studied by schools like Moscow, Voronezh, Tambov, Ural et al.

In conclusion, cognitive linguistics emerged as a linguistic-oriented area of interdisciplinary cognitive sciences during 1980's in America, Europe and Russia. It gained impetus in Russia as of 1990's. In Turkey, however, the cognitive studies are still in its infancy. In addition, it is understood that the concept, which is the basic unit of cognitive linguistics, is used synonymously with the notion. In this framework, it has been understood that it is necessary to determine the difference between concept and notion terms in Turkey, to determine the theoretical framework of cognitive linguistics, and to focus on concept studies, which we can call the mirror of consciousness that is effective in revealing the language picture of the society.